

BOHINJSKE VARIACIJE

IVO BRNČIĆ

POČASI se je sonce pogreznilo za Komarčo in krvavo rdeči plamen še dolgo ni mogel ugasniti nad Podrto goro in Bogatinom. Jezero je potemnelo kakor da se je vsa tema brezdanjih globočin nenadoma dvignila na površje; samó prve luči, ki se dramijo v vaseh onkraj vodá, se medlo zrcalijo v daljavi. Na črno sivem nebesu se še niso prebudile zvezde; le nad Rodico žari v mirni, zmagoviti svetlobi osamljen planet. Nekje za Vogarjem in Uskovnico se užigajo odbleski oddaljene nevihte; vselej, kadar preseka bliskavica temoto in se v magično kroglo noči zaprta pokrajina za en sam čudežen trenutek razširi v neskončnost, zablesti v tem neslišnem višnjevem ognju samotni, kakor prikazen bel oblak, ki ga strmeče oko niti slutilo ni za težkimi zavesami obzorij. Komaj zaznatno rdi nebo nad Voglom: čez uro ali dve bo izplaval mesec in posul s srebrno roso vso jezersko gladino. Nekje v grmu se z nežnim čivkanjem oglašá dremoten ptič, riba se je vrgla iz globine in hlastnila za zrakom, val je pljusnil in izdihnil na obrežju, pod stenami Pršivca laja srnjak. V daljavi buči slap; nenehoma, enakomerno, s srdito vztrajnostjo se rušijo vode v kotanjo — tam, kjer se je s Črtomirovo zgodbo začelo novo poglavje v življenjskem boju naroda, ki prebiva med temi planinami, Panonsko nižino in morjem.

Kadarkoli jih gledam ali poslušam, te spenjene vodne mase legendarnega slapa, ki se besno mečejo preko sten, da se v tisočeri kaskadah milijonkrat premešane naposled umirijo v naročju jezera — zmeraj se mi povrača malone otožna misel o neki kruti, prekleti nujnosti, ki je to ljudstvo že v otroški dobi njegovega razvoja pahnila med mlinske kamne najtežjih zgodovinskih konfliktov ter mu zapisala usodo, da tako težka zlepa ni bila naložena kakemu narodu Evrope. Sedimo okoli ognjišča v planšarskem stanu, ogenj mrmra pod kotlom, dim se plazi pod ostrejšem in tipa za izhodom, blede odsevi se spreletavajo po vranje črnem, svetlikajočem se lošču sajastih tramov in po obrazih ljudi. Legenda, ki jo v spominu nenehno obuja grmenje daljnega slapa, oživlja predstave o trdi stvarnosti zgodovinskih zakonov, ki so prožili davne dogodke. »Osnovna vzmet tistih bojev«, pripoveduje tovariš, »ni bilo toliko vprašanje pokristjanjenja barbarskega ljudstva, kolikor proces prve razredne diferenciacije, ki je načela dotlejšnjo plemensko organizacijo naših prednikov. Nova vera je bila ideološko orožje fevdalnega reda, ki si je z ognjem in mečem utiral pot med Slovence. Tujim vpadnikom so pritegnili domači vojvode in župani, ki so si že prej prizadevali, da bi svojo voljeno oblast zamenjali z dedno ter so v ta namen zbirali okrog sebe oboroženo spremstvo, kasege. Poglavitni, dejanski sporni predmet je bila torej posest zemlje, ki je bila dotlej skupna last, se pravi, vprašanje vključitve Slovencev v fevdalni sistem, ki mu kajpada ni mogel biti kos še tako žilav odpor svobodnih rodov in njihovih vodij, katerih enega je pesnik upodobil v Črtomiru.«

ZOPER izvršena zgodovinska dejstva ni ugovora. Dandanašnji bi bilo zategadelj nespametno početje, ugibati o možnostih, ki bi utegnile drugače zasukati tok davnih dogodkov, ki so se preko tisočletne verige posledic uvrstili med vzroke naših sodobnih narodnih težav in skrbi. Trditev, da pomeni fevdalizacija Slovencev začetek naše narodne ogroženosti, bi bila nemara hipotetična. Obveljati pa bi mogla domneva, da so Slovenci s tem družbenim preobratom, ki jih je potegnil v svoj vrtinec ob povsem izrednih in zanje kar moči neugodnih okoliščinah, postali glede svoje usode skorajda izjemen primer med evropskimi narodi.

Odkar so tolpe svobodnih slovenskih rodov prenehale vpadati v sosedne dežele, da bi si nagrabile plena in sužnje, ne pripoveduje naša zgodovina ne o osvajanju in uničevanju tujega ozemlja ne o podjarmljevanju mejašev. Enolična množica tlačanov, prav za prav bolj razred ko ljudstvo, so bili poslej Slovenci svojim sosedom tako malo nevarni, kakor le kateri narod na svetu. Prilastili si niso ne pedi tuje zemlje, samó tisto so si z nemo upornostjo prizadevali obdržati, kar so kot njihovo dediščino potrdila stoletja njihovega bivanja in truda na tem koščku sveta. Kadarkoli so se trgale meje njihove posesti, so se vselej premikale edinole njim v škodo. A te njihove lasti je bilo že stoletja za tako neznansko skromen življenjski minimum, da je izguba ene same krpice zemlje, enega samega tisoča rojakov pomenila že pretnjo neposredne življenjske ogroženosti. To ljudstvo ni nikdar niti kot iluzijo okusilo triumfalne slasti gospodstva nad lastno usodo, z izjemo kmečkih puntov ni kot celota nikoli odločalo o samem sebi ter je bilo do najnovejše dobe in morebiti celó do današnjih dni le gradivo zgodovine in ne njen aktivni oblikovalec. V tej stalni negotovosti, še več: v tej večni smrtni nevarnosti, združeni s trajno socialno in narodno podrejenostjo, je bolj odmiralo ko živelo iz veka v vek. Tako je slednjič postalo narod, ki je v razdobju nebrzdanih imperialističnih strasti in poželenj čakal starost »težkih tisoč let«, kakor je zapisal pesnik, ne da bi bilo mogoče povsem zatrdno dognati, ali so njegova življenjska zavest, samozavest in odpornost v resnici docela sorazmerne tej častitljivi starosti — to je: ne da bi bil vprašanje lastnega obstoja vsaj zase samega brez slehernih pridržkov rešil v pozitivnem smislu, do popolne, magari smrtne pripravljenosti, vzdržati do konca in prav v vseh pogojih.

ŽIVLJENJE, ta čudovita esenca prirodnih pojavov in zakonov, ki se jo človeški razum že skozi vekove zaman trudi razbrati na filtru svojih predstavni in pojmovnih zmožnosti — življenje se razodeva v neskončno različni razgibanosti. Od sivega kamna na Rodnici z njegovim geološko počasnim kemijskim življenjem rasejo življenjske funkcije stvari in bitij stopnjema do svoje skrajne možnosti, do zavestnega življenja človeškega duha. Rastlina vegetira, v popolnem smislu izraza živi edinole človek. Vzporedno z bogastvom življenjskih funkcij pa se veča tudi sposobnost slednjega organizma, braniti samega sebe. Drevo ne more ubežati sekiri, žival se nasilnemu poginu upira nezavedno, po ukazu nagona samoohranitve. Človek si je v svojo obrambo

podjarmil mračne legijone prirodnih sil ter se je zavaroval s tisočermi iznajdbami in s trdnjavo svoje družbene organizacije. In vendar je le njemu edinemu dana strašna možnost, izbirati po lastni volji med življenjem in smrtjo.

Narod, ki ga življenjska nevarnost ne preburka do dna, ki sprejema grožnjo bližnje pogube le z resignirano vdanostjo, tak narod ne živi, temveč samó vegetira. Zakaj njegove življenjske funkcije so okrnjene ravno v svojem vrhu, v tisti življenjski zavesti, ki se, postoterjena in potisočερjena do kolektivnega pojava, v območju narodne problematike izraža kot narodna zavest.

Še nam kljujejo v spominu dnevi, ko se je vprašanje naše življenjske zavesti znova trpko razbolelo v srcih vseh ljudi, ki jih vežeta na to zemljo resnična ljubezen in skrb. V trenutku, ki ni postavil na tehtnico kakih abstraktnih idej in načel, ampak že sámó življenje, se je v tem narodu, morda najhuje prizadetem med prizadetimi, zganila le majčkena peščica posameznikov. Kljub silovitemu pritisku, ki je do neznosnosti zgostil evropsko ozračje, je kazalec na barometru našega razpoloženja komajda vztrepetal na točki tope brezbriznosti, s katere se ni bistveno premaknil že lepo število let. Nismo še prenehali krvaveti iz ran, ki nam jih je prav do srca zasekala minulost; a ko se je obroč okrog naših stokrat skrčenih mejá vnóvič zožil, ko so nam (kakor že tolikokrat) zapeli svoj črni requiem zmagoslavni vriski, ki so plavali skozi eter, ko nam je ta naša zemlja postala tesna ko krsta — še v tem hipu ni bilo tožbe iz naših ust, še neartikuliranega živalskega krika nam niso zmogle prsi. A ta mrtvoudni molk, podoben nemosti drevesa, ki ne čuti bolečine in ne more niti vidno niti slišno reagirati nanjo, ne kriči sámó o nerešenem problemu naše narodne zavesti.

Živo se zavedam, kako kočljivo je razpravljati o značaju družbeno tako diferencirane človeške skupine kakor je narod. Ali če velja, da narodnostno občutje ni zgolj sociološki, marveč tudi psihološki pojav, potem ni dvoma, da je z nekaterimi omejitvami vendarle mogoče govoriti o nekih psiholoških značilnostih, ki se kot posledice določenih zgodovinskih in družbenih pogojev zlasti pogosto in v posebno izraziti obliki pojavljajo v okviru dane narodne celote. Karakterologija slovenskega človeka ne priča o vedrem in tudi ne o kdo ve kako junaškem odnosu do življenja. Dvomljivo je, ali je že kdaj kak narod v tolikšnem obsegu podlegal skušnjavi, odreči se prostovoljno in kajkrat celó brez neposrednega pritiska svojemu jeziku, ali je še kateri narod tako kronično bolehal na psihozi narodnega samomora. Še dosti dokazov bi bilo mogoče nabrati v prid mnenju, da je naše narodnostno občutje do jedra prepojeno z zagrenjenostjo in da predvsem razodeva pomanjkanje življenjske volje in poguma, ki opozarja na vprašanje našega razmerja do življenja sploh. Zakaj ta narod, ki mu usoda nikoli ni pozabila natočiti zvrhano mero gorja, je očitno ostal nevarno prikrajšan za talent, občutiti radost in zadoščenje nad dejstvom, da mu je dano živeti.

NARODNOST velja samo toliko, kolikor je v njej človečnosti«, je zapisal Stjepan Radić (in je z besedo »narodnost« brez dvoma menil narodnostno občutje). Človečnost je sicer zelo prožen in neredko tudi dokaj nedoločen izraz. A če naj ta pojem označuje vsoto najizbranejših, najplemenitejših duhovnih in karakternih kvalitete človeškega rodu in njegove kulture, si je težko predstavljati, da bi med njenimi sestavinami ne bilo tako dragocenih vrednot kakor so življenjski pogum, vera v življenje in globoka, svetla ljubezen do njega.

Ne morem se ubraniti občutka, da je naša narodna malodušnost v tesni medsebojni zvezi z našo pohabljenostjo, medlo ljubeznijo do življenja. Le tistemu, ki ga ljubi z dejavno, zahtevno ljubeznijo, se življenje voljno vda in ga kljub vsem svojim grdotam in trdotam obdarja z vso svojo bodrostjo in radostjo; mi pa, ki smo ga zmeraj ljubili le z žalostno, nostalgичno ljubeznijo bolnika in nikoli kot možje, drzno in ofenzivno, do samopozabe pogumno in z ekstatično strastjo, mi si življenja nismo znali osvojiti in ga prisiliti, da bi nas poplačalo s svojim sončnim nasmehom. Kajti po vsem videzu ga ne cenimo do tiste mere, ko postane vredno sleherne žrtve in še tako krvavega truda. Življenje nam očitno ni že samo po sebi največja sreča, pogoj in začetek vseh drugih sreč, najvišji dar, čigar obramba je izven vsake diskusije in za katerega se je treba boriti brez vsakršnega razmišljanja in do zadnjega diha. Zakaj naj nam bodo zunanje okoliščine še tako sovražne, neka možnost nam bo vedno ostala prihranjena: izvojevati si blagoslov tistega notranjega zadovoljstva in veselja, kakršnega je deležen borec, ki se je častno boril in se ni uklonil, četudi morda še ni zmagal. A ker smo ravno to možnost tako bore malo izčrpali, nismo mogli doživeti življenja kot nenadomestljive dragocenosti, kot vrednote vseh vrednot. Zato nam je tuja prvobitna radost nad dejstvom, da obstajamo, da dihamo, da smo; zato ne občutimo tiste optimistične nenasitne sle po življenju, v kateri se spočenja slednja plemenita borba; zato se borbe bojimo in smo vselej že takoj skraja na tihem pripravljeni na umik in poraz.

Človeško življenje je en sam nenehen upor. A vsak upor, ki stremlji za izboljšanjem življenja, se napaja edino iz globoke, ljubeče vdanosti življenjskemu ukazu, ki veleva slehernemu in tudi najbolj zavrženemu bitju, da je treba obstati, vztrajati, živeti. Ta paradoks smo pri nas obrnili narobe: nismo resnično vdani življenju in zato nismo zmožni upora, s katerim bi sebi v prid spremenili neugodne življenjske pogoje. Kakor v opravičilo svoje mlahavosti se že celo stoletje in več krčevito oklepamo nezgode, da smo eden najmanjših narodov Evrope, in presojujemo s tega kvantitetnega vidika tudi vprašanje svoje pravice do obstanka. Ali eksistenca nekega naroda je biološko in sociološko določen pojav, in v teh predelih ni prostora ne le za problem »večje« ali »manjše« upravičenosti do življenja, marveč sploh ne za nobeno vprašanje te vrste, na katera je treba do cela druge iskati odgovor. Zakaj razvoj naroda, ki se je zavedel samega sebe, ni več zgolj slepim sociološkim zakonitostim podložno dogajanje, ampak tudi psihološki proces, v katerem si prilašča čedalje odločilnejšo besedo teleološki moment. Vsak narod si zato izključno le

sam piše svojo pravico do obstoja, jo potrjuje edinole s svojo življenjsko zavestjo in je ne uveljavlja z ničemer drugim kakor samó s svojo voljo do življenja.

NAJTEHTNEJŠI argument zaupanja v uspešnost človeškega prizadevanja more biti zgolj optimistična vera v življenje; sposobnost, vztrajati v svojem hotenju vsem težavam in zaprekam navkljub, se poraja le iz življenjske volje, ki je najbogatejše plačilo za priznavanje življenja. Treba je ljubiti življenje, zakaj ljubiti pomeni hoteti. Treba je verovati v življenje, kajti ta vera se po najrahljšem tkivu vzročne odvisnosti preliva v vero v samega sebe, iz katere se hrani življenjski pogum. A tega smo potrebni kakor vsakdanjega kruha. Zakaj nobena stvar na svetu morda ne terja od človeka večje in žlahtnejše hrabrosti kakor spoznanje, da živeti ni samó pravica, temveč dolžnost.

HIŠA MED ŽIVIMI MEJAMI

FERDO GODINA

Zunaj lepo nasajenih ogrado¹ je kipela v nebo cerkev. Pozlačeni kazalci so se lepo videli in slišale so se ure turobno, kakor da bi bog štel korake vsem, ki so se po njivah, po travnikih in šumah pehali v potu svojega obraza.

Bolj od ceste se je med živimi mejami skrivala hiša upokojenega plebanuša Klepca, ki je v miru preživel zadnja leta svojega življenja. Človek bi se skoraj izgubil med zelenjem in cvetjem in med ozkimi kolniki, ki so se križali na vsak streljaj. Na vzhodni strani so se dotikale grunta njive, ozke, razdeljene s širokimi mejami, na zapadni pa so bile posejane hiše, pokrite s preperelo slamo ali s staro opeko. Pod sadovenim drevjem so leta in leta sedele te preproste, toliko ljubljene koče. Z nizkimi, poševnimi okni so gledale na cesto. Pred njimi so bili vrtovi, porasli z gibatim slakom, visokimi baračnicami in z bujno solato. Te hiše so dedovali ljudje, ki jih je vsako desetletje vrglo na drugi konec zemeljske oble. Ameriko, Avstralijo, Evropo, ves svet so poznali. Odhajali so z upi v srcih, s tihim pričakovanjem, in se vračali, če prej ne, na stara leta pod domačo, skromno streho na krpo zemlje, katero so dobili od očeta ali matere.

Tu je upokojeni plebanuš Klepec pasel svoje ovce. Poznal je vse že od malega, navdajal jih je z božjim strahom in jih delal odporne proti grehu. Pripravljaj jih je za veliko borbo s satanom.

To je vélika stvar. Umaknil se je Klepec službenemu delovanju, krstu, poroki in drugim dolžnostim. Vse to je prepustil drugim. Sam je živel za ideje in bil ne le za svojo faro, temveč za vso ravno pokrajino odgovoren pred Bogom za ljudi, ki so obdelovali to zemljo.

Če so ga na cesti srečevali, so že od daleč vzdigovali klobuke. Ko

¹ sadovnjak.